

Türk Dış Politikasının Esasları: Tarihsel Süreçte Konjonktürel Değişimler

Principles of Turkish Foreign Policy: Conjunctural Changes in the Historical Process

Muhammet YILDIZ*

Öz

Bu çalışma, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden günümüze kadar Türk dış politikasının süreklilik ve değişim ekseninde nasıl evrildiğini analiz etmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Atatürk'ün "yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesi doğrultusunda barışçıl ve dengeleyici bir dış politika benimsenmiştir. Ancak zamanla değişen bölgesel ve küresel koşullar, Türkiye'nin daha etkin ve çok boyutlu dış politika stratejileri geliştirmesine zemin hazırlamıştır. Soğuk Savaş yıllarında güvenlik odaklı ve Batı eksenli bir politika izlenmiş, bu dönemin sona ermesiyle birlikte küreselleşme ve bölgesel krizlerin etkisiyle Türkiye daha proaktif diplomatik açılımlar icra etmiştir. NATO üyeliği, doğuya yönelik politikalar, yumuşak güç stratejileri ve Türk dünyasına yönelik girişimler bu dönüşümün başlıca unsurları arasında yer almıştır. Bu doğrultuda mevcut çalışma, Türk dış politikasının tarihsel, yapısal ve bölgesel faktörlerin etkileşimiyle nasıl şekillendiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Nitel analiz yöntemi ve kaynak tarama metoduyla hazırlanan araştırmanın temel bulgusu, Türk dış politikasında ideolojiden çok pragmatizmin belirleyici olduğudur.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Tarihsel Süreç, Konjonktürel Değişim.

Abstract

This study analyzes how Turkish foreign policy has evolved along the axis of continuity and change from the late Ottoman Empire to the present day. In the early years of the Republic, a peaceful and balancing foreign policy was adopted in line with Atatürk's principle of "peace at home, peace in the world". However, changing regional and global conditions paved the way for Turkey to develop more effective and multidimensional foreign policy strategies. During the Cold War years, a security-oriented and Western-oriented policy was pursued, and with the end of this period, Turkey has made more proactive diplomatic initiatives due to globalization and regional crises. NATO membership, east-oriented policies, soft power strategies and initiatives towards the Turkic world have been among the main elements of this transformation. Accordingly, the current study aims to reveal how Turkish foreign policy has been shaped by the interaction of historical, structural and regional factors. The main finding of the study, which is based on qualitative analysis and literature review methodology, is that pragmatism rather than ideology is the determinant of Turkish foreign policy.

Keywords: Turkish Foreign Policy, Historical Process, Conjunctural Change.

* Dr. Öğr. Üyesi., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Tarih Bölümü, muhammet.yildiz@erdogan.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1340-0818

Atıf/Citation: Yıldız, M. (2025). Türk Dış Politikasının Esasları: Tarihsel Süreçte Konjonktürel Değişimler. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 101-120.

Geliş Tarihi	22.04.2025
Kabul Tarihi	24.05.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	intihal.net
Etik Bildirim	lisansustu@erdogan.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

1. Giriş

Türk dış politikası, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda şekillenen bir anlayışın ürünü olmakla beraber, Osmanlı Devleti'nin son yüzyılını kapsayan tarihsel sürecin de bir devamıdır. Ancak, cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte Türk dış politikası anlayışında önemli değişimler gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti'nin çok kültürlü yapısının yerini ulus kimliğine dayalı bir devlet anlayışının alması, bu değişimi şekillendiren temel unsur olmuştur. I. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Mondros Mütarekesi ve ısrarla dayatılan Sevr Antlaşması gibi uluslararası müzakereler akabinde Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanması, ifade dilen anlayışın oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, uluslararası alanda barışçıl bir yaklaşım benimsemiş ve “yurtta sulh, cihanda sulh” ilkesiyle barıştan yana bir yönelim geliştirmiştir. Bu politika, Osmanlı Devleti'nden devralınan çok taraflı diplomatik mirasın yeniden yorumlanması anlamına gelmiştir. (Duran, 2015, s. 35).

Türk dış politikası, yalnızca Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile cumhuriyetin ilk yılları arasında şekillenmiş bir alan değildir. Onun gelişimini anlamak için daha geniş bir tarihsel perspektif gereklidir. Bu yaklaşım, hem son dönemdeki dış politika pratiklerini hem de cumhuriyet döneminde ortaya konan yeni yönelimleri birlikte ele alarak Türk dış politikasının tarihsel süreklilik ve dönüşüm içindeki yapısını bütüncül bir şekilde kavramayı mümkün kılmaktadır (Sarıay, 200, s. 857-864).

Osmanlı Devleti, Batılı güçlerle kurduğu ittifaklar ve zaman zaman yaşadığı çatışmalarla dış politika tarihinde kalıcı izler bırakmıştır. Ancak I. Dünya Savaşı, imparatorluğun çöküşünü hızlandıran ve çok uluslu yapının dağılmasına neden olan en kritik dönüm noktası olmuştur. Bu süreçte, yükselen milliyetçilik akımları karşısında devletin siyasi yapısı çözülmeye başlamış; Türk milleti, bağımsızlık ve egemenlik mücadelesi verirken dış politika, adeta hayatta kalma refleksiyle biçimlenmiştir. (Çelik, 2023, s. 117).

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte ise Türkiye, köklü bir değişim sürecine girmiş; Atatürk'ün liderliğinde barışçıl, dengeli ve pragmatik bir dış politika anlayışı inşa edilmiştir. Bu anlayış ulusal egemenliğe dayalı yeni dış politika stratejisinin de omurgasını oluşturmuştur. 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması, Türkiye'nin yalnızca uluslararası alanda tanınmasını sağlamakla kalmamış, aynı zamanda Batı ile yaşanan uzun süreli gerilimleri sona erdirerek yeni bir diplomatik dönemi başlatmıştır. Bu dönemde Sovyetler Birliği dahil olmak üzere birçok ülkeyle ılımlı ilişkiler kurulmuş; Orta Doğu, Balkanlar ve Kafkasya'da yeni stratejik açılımlar gerçekleştirilmiştir. Esasında Türkiye, 1918'de kaybettiği savaşı, askeri alanda kazandığı başarılarla 1923'te tersine çevirerek yeni bir döneme girmiştir (Hale, 2003, s. 50).

II. Dünya Savaşı yıllarında savaşın dışında yani gayr-ı muharip kalmaya özen gösteren ve denge siyasetiyle hareket eden Türk devleti, bu tutumu sayesinde savaş sonrası oluşan yeni düzende pozisyon alabilme esnekliğini korumuştur. Soğuk Savaş'ın başlamasıyla birlikte, Sovyetler Birliği'nin oluşturduğu tehdit algısı, Türkiye'yi Batı Bloğu ile yakın ilişkilere yöneltmiş; NATO'ya üyelik gibi adımlar, Türkiye'nin güvenlik eksenli yeni dış politika açılımlarını beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede stratejik ittifaklara girilmiş ve yeni politik inisiyatifler alınmıştır. 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, özellikle Orta Asya, Kafkasya ve Balkanlarla tarihsel ve kültürel bağlar yeniden tesis edilmeye başlanmış, bu süreçte “tarihi hafıza” dış politikanın yeni yönelimlerinde belirleyici olmuştur. Avrupa Birliği ile entegrasyon süreci de ivme kazanmış, dış politikada çok yönlülük ilkesi belirgin hale gelmiştir. Bu refleks de Türkiye'nin dış politikasında pragmatizmi kullanabilmesine imkân sunmuştur (Oran, 1996, s. 368-369).

Günümüzde ise Türk dış politikası, bölgesel güvenlikten enerji jeopolitiğine, insani yardımlardan kültürel diplomasiye kadar geniş bir yelpazede şekillenmekte; yalnızca devletler arası ilişkilerle sınırlı kalmayan, bölgesel dinamikler ve küresel aktörlerle etkileşim içerisinde çok boyutlu bir yapı arz etmektedir. Türkiye, özellikle Orta Doğu, Kafkasya, Balkanlar ve Afrika’da stratejik çıkarlarını önceleyen aktif bir diplomasi yürütmekte, küresel güç dengeleri içerisinde dengeleyici bir rol üstlenmeye çalışmaktadır. Sürecin ortaya çıkardığı tabloda, Türk dış politikasının tarihsel gelişimi egemenlik, güvenlik, çok taraflılık ve pragmatizm ilkeleri ekseninde gelişmiş; iç ve dış dinamiklerin kesişiminde şekillenen stratejik bir çizgiye oturmuştur. Bu bağlamda hazırlanan araştırmada, Türk dış politikasının Osmanlı Devleti’nin son döneminden günümüze kadar geçirdiği dönüşüm, süreklilik ve değişim ekseninde ele alınmakta; cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte benimsenen temel ilkelerden başlayarak, Soğuk Savaş, küreselleşme ve çok kutuplu sistem gibi farklı dönemlerde ortaya çıkan stratejik yönelimler analiz edilmektedir. Ayrıca, Türkiye’nin dış politikasını şekillendiren tarihsel, ideolojik ve güvenlik temelli dinamikler ile bölgesel ve küresel ölçekli gelişmeler karşısındaki pozisyonu değerlendirilerek izlenen diplomatik, ekonomik ve kültürel stratejilerin genel çerçevesi ortaya konulmaktadır. Kaynak tarama metoduyla hazırlanan çalışmada araştırma-inceleme eserler yoğun olarak kullanılmış ve dış politika süreçleri, metin içinde faydalanan eserler üzerinden değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Dönemsel olarak incelenen literatür, araştırma seyrinde kullanılan başlıklar üzerinden ele alınmış ve objektif bir analiz yapılmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca elde edilen verilerin ortaya çıkardığı tablo, ilgili yerlerde işlenmiştir. Bu bakımdan dış politika anlayışında gerekli olan bütüncül bakış açısı ve bu politikanın farklı alanlarla olan entegrasyonu, olabildiğince belirtilmeye çalışılmıştır.

2. Dış Politika Kavramının Tahlili

Dış politika, bir devletin ulusal çıkarlarını, güvenliğini, ekonomik hedeflerini ve küresel alandaki stratejik konumunu koruma, geliştirme ve yönlendirme amacıyla belirlediği eylemler bütünüdür. Bu bağlamda dış politika yalnızca bir diplomatik tercih değil, uluslararası sistemin işleyişine ilişkin kuramsal yaklaşımların şekillendirdiği çok boyutlu bir süreçtir. Devletin iç ve dış dinamiklerinin etkileşimine dayanan bu yapı hem bölgesel düzeydeki siyasi öncelikleri hem de küresel değişkenleri dikkate alan bir karar alma mekanizması olarak işlev gördüğü anlaşılmaktadır (Kürkçüoğlu, 1980, s. 311-312; Efegil, 2018, s. 22-26).

Bir devletin dış politikasında talep edilen, esasen devletin varlığını tehdit eden dış etkilere korunmasını, ekonomik kalkınmasının sürdürülmesini, kültürel ve ideolojik değerlerinin savunulmasını ve uluslararası sistemdeki stratejik hedeflere ulaşılmasını içermektedir. Ulusal çıkarlar, dış politikada ne tür stratejiler izleyeceğini belirleyen temel unsurlardan biridir. Bunlar, genellikle devletin güvenliğini sağlamak, ekonomik refahını artırmak ve uluslararası düzeydeki etkisini pekiştirmek gibi hedefler etrafında şekillenmektedir. Devlet, bu çıkarlar doğrultusunda, çeşitli dış politika araçlarını kullanarak belirlediği hedeflere ulaşmaya çalışır. Özellikle tarihsel süreçte farklı alanların da dış politikanın ilgilenmesi gereken konular arasında yer almasıyla yeni teoriler geliştirilmiştir. Bu doğrultuda diplomasi, askeri gücün kullanımı gibi faktörlerin yanında, ekonomi politikaları, kültürel etkileşimler, sosyal meseleler, insan hakları, enerji ve uluslararası iş birlikleri, bu araçların başlıcaları olarak görülebilir (Sönmezoğlu, 2000).

Uluslararası alanda ortaya çıkan güç farklılıkları ve stratejik fırsatlar, dış politika hedeflerini değiştirebilmektedir. Bu noktada *realizm* (gerçekçilik) teorisi devreye girmektedir. Realist kuram, dış politikanın temelini ulusal güvenlik, güç ve çıkar mücadelesi üzerine inşa eden bir anlayıştır. Devletin temel amacı varlığını sürdürmek, güvenliğini sağlamak ve çıkarlarını maksimize etmektir. Dolayısıyla realist yaklaşımda, uluslararası sistemin temel aktörü devlet olarak kabul edilir. Nitekim sistemin anarşik doğası

gereği, devletler kendi güvenliklerini kendileri sağlamak zorundadırlar. Bu çerçevede ittifaklar kurmak ya da diplomatik ilişkiler geliştirmek, yalnızca çıkar üstünlüğüne hizmet ettiği sürece anlam kazanır (Efegil, 2018, s. 55; Waltz, 1979; Morgenthau, 1970).

Türkiye'nin NATO üyeliği, Soğuk Savaş dönemindeki blok politikaları ve bölgesel güvenlik stratejileri, klasik realizm ve neorealizmin temel varsayımlarıyla uyumlu olarak şekillenmiştir. Güç dengesi arayışı, uluslararası kurumlara karşı ihtiyatlı yaklaşım ve ulusal çıkarın önceliği bu stratejilerin belirleyici unsurlarıdır. Liberal yaklaşım ise devletlerin yalnızca güvenlik ekseninde değil, aynı zamanda ekonomik karşılıklı bağımlılık, demokratik değerler ve uluslararası kurumlar aracılığıyla işbirliği geliştirebileceğini savunur. Liberalizme göre dış politika, askeri ve stratejik önceliklerle birlikte bireysel özgürlükler, insan hakları ve uluslararası hukuk çerçevesinde şekillenen durumdur (Baylis vd., 2020, s. 96-102). Bu bağlamda Türkiye'nin Avrupa Birliği ile yürüttüğü Gümrük Birliği, vize serbestisi müzakereleri ve göç anlaşmaları liberal yaklaşımla daha yakından ilişkilidir. Diğer bir yaklaşım ise Jeopolitik yaklaşımdır. Bu yaklaşım coğrafyanın dış politika üzerindeki belirleyici etkisini vurgulamaktadır. Türkiye'nin üç kıtanın kesişim noktasında yer alması, Karadeniz, Akdeniz ve Orta Doğu ile olan bağlantıları, dış politika tercihlerini yönlendiren stratejik faktörler olarak görülmektedir. Özellikle enerji güvenliği, göç yolları ve deniz ticareti gibi alanlarda Türkiye'nin konumu, dış politika yapımında jeopolitik hesaplamaların vazgeçilmezliğini göstermektedir (Baylis, vd., 2020, s. 122-135).

Güvenlik, dış politikanın en temel belirleyici faktörlerinden biridir. Realist yaklaşımda "yüksek politika" olarak tanımlanan güvenlik meseleleri, devletin hayati çıkarlarının korunması açısından önceliklidir. Özellikle Orta Doğu, Kafkasya ve Balkanlar gibi istikrarsız bölgelerdeki gelişmeler, Türkiye'nin güvenlik odaklı dış politika reflekslerini tetiklemektedir. Bu bölgelerdeki askeri müdahaleler, diplomatik girişimler ve enerji güvenliğine dayalı stratejiler ulusal güvenliğin dış politika yapımındaki belirleyici rolünü pekiştirmektedir (Oğuzlu, 2015, s. 223-250).

Devletler dış politika oluştururken yalnızca ulusal çıkarlarını gözetmekle kalmaz, aynı zamanda uluslararası sistemde karşılaştıkları fırsatlar ve tehditleri de dikkate alırlar. Bu çerçevede küresel ekonomik gelişmeler, teknolojik dönüşümler, askerî gücün yeniden yapılanması ve uluslararası hukukî düzenlemeler, dış politika yapım sürecinde belirleyici faktörler arasında yer alır. Uluslararası ilişkiler kuramlarının da vurguladığı gibi, dış politika yalnızca iç dinamiklerin değil, aynı zamanda sistem düzeyindeki gelişmelerin bir ürünüdür (Arı, 2018, s. 104-113; Baylis, vd., 2020, s. 122-135). Özellikle realizm kuramına göre, dış politikadaki temel refleks, güvenliği sağlama ve çıkarları maksimize etmektir. Bu doğrultuda uluslararası sistemin belirsizliği, devletleri kendi başlarının çaresine bakmak zorunda bırakır (Waltz, 1979). Ancak bu güvensiz ortamda, uluslararası sistemin sunduğu fırsatların değerlendirilmesi de rasyonel strateji geliştirme becerisine bağlıdır. Örneğin, Türkiye'nin uluslararası ticaret, enerji güvenliği ve dış yatırımlar alanında geliştirdiği planlamalar, bu bağlamda değerlendirilebilir.

Küreselleşmenin artan etkisiyle birlikte devletler arasında ekonomik işbirliklerinin yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. Ticaret anlaşmaları, gümrük düzenlemeleri ve enerji ortaklıkları gibi alanlarda kurulan yapılar, sadece ekonomik değil, aynı zamanda siyasi yakınlaşmaları da beraberinde getirmektedir. Bu durum liberal kuramın öne çıkardığı karşılıklı bağımlılık (interdependence) ve kurumsal iş birliği kavramlarıyla örtüşmektedir (Baylis vd., 2020, s. 122-135). Bu bağlamda Türk dış politikasında son dönemde ön plana çıkan ekonomi temelli açılım politikaları, yeni bir dış politika dinamiği olarak değerlendirilebilir. Ancak bu stratejik yönelimin sürdürülebilirliği; küresel dalgalanmalar, bölgesel istikrarsızlıklar ve yapısal ekonomik kırılganlıklar nedeniyle çeşitli riskler barındırmaktadır (Kutlay, 2012, s. 102-104).

Dış politika, devletlerin uluslararası alandaki prestij ve etki kapasitelerini belirleyen bir unsur olarak da değerlendirilmektedir. Güç kavramı, bu noktada askeri kapasitenin ötesine geçerek, ekonomik araçlar, diplomatik kabiliyet ve kültürel yumuşak güç unsurlarını da kapsamaktadır. Realist kuram bu gücü genellikle askerî kapasite üzerinden açıklasa da neorealist ve çağdaş kuramlar, gücün çok boyutlu doğasına işaret etmektedir (Arı, 2018, s. 104-113; Morgenthau, 1970, s. 130-194). Bu bağlamda, yumuşak güç (soft power) ve kültürel diplomasi, dış politikada giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Özellikle Joseph Nye'in ortaya koyduğu şekilde, yumuşak güç; bir devletin diğer aktörleri etkileme ve yönlendirme kapasitesini, cazibesi üzerinden kurabilme yeteneğidir. Türkiye'nin son yıllarda Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, (TİKA) Yunus Emre Enstitüsü ve TRT World gibi kurumlar aracılığıyla yürüttüğü kültürel ve kamusal diplomasi faaliyetleri, bu stratejik eğilimin açık bir göstergesidir (Purtaş, 2013, s. 1-14).)

Dış politika stratejileri ulusal güvenlik haricinde, devletin ideolojik yapısı ve kimliğiyle aynı doğrultuda ilerlediği de görülmektedir. Yapısal koşullar, ideolojik tercihler ve tarihsel deneyimler, dış politika kararlarını şekillendiren temel etkenlerdir. Türkiye örneğinde, cumhuriyetin ilk yıllarında benimsenen barışçıl dış politika, bu ideolojik yönelimin bir yansımasıdır. Türk dış politikasında farklı kimliklerin etkisi, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde artan teorik çeşitlilik ve kimlik temelli analizlerle daha görünür hale gelmiştir. Uluslararası ilişkilerin doğasının daha iyi anlaşılabilmesi için kültür, kimlik ve değerler gibi unsurlar öne çıkmaya başlamış; sosyal yapısalcılık ve eleştirel teori gibi yaklaşımlar bu zeminde gelişmiştir (Baylis vd., 2020) Bu teorik çerçeve, devletleri homojen yapılar olarak değil, toplumun iç dinamikleriyle şekillenen ve çeşitli kimlik temsilleriyle hareket eden aktörler olarak görmeyi mümkün kılmıştır. Türkiye özelinde değerlendirildiğinde, ulusal çıkarlar bir tarafa, yöneticilerin benimsedikleri dünya görüşleri ve kimlik tasavvurları da arz edilen durumda etkili olduğu bilinmektedir. Bu çerçevede Atatürkçü, İslamcı, milliyetçi ve muhafazakâr kimlikler Türk dış politikası üzerinde çeşitli derecelerde etki yaratmıştır. Nitekim cumhuriyetin ilk döneminde, modernleşme ve Batılılaşma ekseninde şekillenen bir dış politika yaklaşımı izlenmiştir. Bu anlayış özellikle ordu ve dış politika elitleri tarafından da desteklenmiştir. Milliyetçi kimlik, daha çok Türk etnisitesi temelinde bir dış politika vizyonu çizerken, Pan-Türkizm gibi ideolojik yaklaşımlarla Avrasya coğrafyasına yönelik stratejisi kabul edilmiştir. İslamcı kimlik ise, Türkiye'nin İslam dünyasında liderlik rolü üstlenmesini savunmuş; bu bağlamda ümmet vurgusu ve İslam ülkeleriyle dayanışma talepleri ön plana çıkmıştır. Muhafazakâr kimlik ise diğerlerinden farklı olarak belirgin ve sistematik bir dış politika doktrini sunmaktan ziyade, geçmişin değerlerini pragmatik bir yaklaşımla taşıyan bir eğilim olarak dış politikada kendini göstermiştir. Esasında bu anlayışlar, Türk dış politikasında farklı yönelimlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Aras, 2004; Kösebalaban, 2011; Kılınç, 2016, s. 67-88).

3. İki Savaş Arası Türk Dış Politikası

3.1. I. Dünya Savaşı Süreci ve Savunma Refleksi

I. Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti açısından yalnızca askeri bir mücadele değildir. İmparatorluğun çözülme sürecini hızlandıran tarihsel bir kırılma noktasıdır. Bu dönem, uzun süredir devam eden siyasi, askeri ve diplomatik kırılganlıklarının bir araya gelerek daha da derinleştiği bir süreci temsil etmektedir. Savaş sırasında yapılan stratejik tercihler, özellikle Güney Cephesi'ndeki başarısızlıklar ve Avrupa devletleriyle yürütülen belirsiz diplomasi, devletin sonunu hazırlayan temel unsurlar arasında yer almıştır. Bu bakımdan I. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalma niyetiyle başlayan süreç, Almanya dışındaki Avrupa devletlerinin Osmanlı yönetici elitini sistematik biçimde dışlamaları, idarecilerin kaderlerini Almanya ile ittifakta aramalarına neden olmuştur (Karpat, 2012, s. 101-103; Ahmad, 1984, s. 166). Böylece, Osmanlı Devleti'nin kendi jeopolitik yalnızlığını

aşma çabası bir çöküşe neden olmuş; savaşın sonunda ise yalnızca toprak değil, çok uluslu bir imparatorluk düzeni de dağılmıştır.

Savaşın ilk evresinde Osmanlı Devleti iç karışıklıklar, ekonomik sıkıntılar ve etnik isyanlarla mücadele ederken dış politikada büyük güçler arasında denge kurma çabası içinde olmuştur. Özellikle İngiltere ve Fransa ile ilişkiler, devletin savaşa girmemesi yönündeki pragmatik tercihini şekillendirmiştir. Bu tutum hem ekonomik ilişkilerin sürekliliğini sağlamak hem de askeri alanda dış müdahalelerden kaçınmak adına rasyonel bir yaklaşım olarak benimsenmiştir. Ancak ortaya konan denge siyaseti, savaşın ilerleyen aşamalarında geçerliliğini yitirmiş, 1914 sonlarına doğru Almanya'nın sahadaki üstünlüğünün belirginleşmesiyle, Osmanlı Devleti yeni bir pozisyon alma ihtiyacı hissetmiştir. Bu noktada, kaybedilen toprakları geri alma umudu ve Almanya'nın sunduğu askeri-ekonomik desteğin cazibesi, hükümeti İttifak Devletleri safına yöneltmiştir. Alman gemilerinin Türk filosuna katılması ve Karadeniz'de Rus limanlarının bombalanmasıyla başlayan süreç, jeopolitik bir manevra olarak değerlendirilmiştir. Kemal Karpat'a göre bu ittifak, Osmanlı Devleti'nin Batılı devletlerin dışlayıcı tutumuna karşı geliştirdiği savunma refleksi ve hayatta kalma stratejisidir (Karpat, 2012, s. 94-95). Ancak bu durum, Osmanlı dış politikasını büyük ölçüde Almanya'ya bağımlı kılmış ve Batılı müttefiklerle olan diplomatik bağların kopmasına neden olmuştur. Almanya'nın savaşın sonunda mağlup düşmesiyle birlikte Osmanlı Devleti uluslararası alanda yalnızlaşmış ve bu yalnızlık hem askeri hem de diplomatik açıdan derin bir kırılmaya yol açmıştır (Armaoğlu, 2004, s. 58-79).

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi, Osmanlı Devleti'nin egemenliğini büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Mütarekenin 7. ve 24. maddeleri, İtilaf Devletlerine Osmanlı topraklarında müdahale yetkisi tanıyarak hükümeti işlevsiz hale getirmiştir (Yıldız, 2023, s. 15-23). Ardından, İstanbul ve Anadolu'da kurulan kontrol subaylıkları ve yüksek komiserlikler aracılığıyla Osmanlı yönetimi doğrudan denetim altına alınmıştır. Bu mekanizma, İtilaf Devletlerinin Osmanlı iç siyasetinde belirleyici hale gelmesine neden olmuş ve imparatorluğun sonunu getiren süreci başlatmıştır (Bolat, 2014, s. 25-26). Böylece Almanya ile yapılan ittifak, başlangıçta bir çıkış yolu olarak görülse de savaş sonunda Osmanlı Devleti'ni yalnızlığa ve dağılmaya sürükleyen bir sürece dönüşmüştür.

I Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkım, İmparatorluğun sonunu getirirken, yeni bir siyasi yapılanmanın da önünü açmıştır. 16 Mart 1920'de İstanbul'un resmi işgali, Osmanlı merkezi otoritesinin fiilen sona erdiğini simgelerken, buna karşılık Anadolu'da kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi, (TBMM) bağımsızlık ve egemenlik anlayışlı yeni bir devletin siyasi temellerini atmıştır. Yeni kurulan devletin kadroları, savaş döneminde yapılan diplomatik ve askeri hatalardan önemli dersler çıkarmış; bu doğrultuda daha gerçekçi, dengeli ve ulusal çıkarları önceleyen bir dış politika anlayışı geliştirmiştir. Karpat'a göre bu dönem, Türk dış politikasında ideolojik yönelimlerden çok milli egemenlik ve jeopolitik gerçekliklerin belirleyici olduğu, yapısal bir dönüşüm evresini ifade etmektedir (Karpat, 2012, s. 109-111). TBMM'nin benimsediği bu akılcı yaklaşım, hem dış müdahalelere karşı direnç oluşturmuş hem de uluslararası meşruiyetin kazanılmasında önemli rol oynamıştır.

3.2. Millî Mücadele Dönemi: Kriz Yönetimi ve Bağımsızlık

1919-1923 yılları arasında Türk dış politikasının şekillenmesinde, Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Ankara Hükümeti'nin yürüttüğü diplomasi, bağımsızlık mücadelesinin ayrılmaz bir parçası olmuştur. TBMM hem iç direnişi örgütlemiş hem de uluslararası kamuoyuna Türk milletinin bağımsızlık iradesini etkili bir biçimde duyurmuştur. Karpat'ın da belirttiği gibi, bu süreçte Ankara'nın benimsediği dış politika çizgisi, idealist söylemlerden çok reel ihtiyaçlara ve ulusal çıkarların korunmasına dayanan pragmatik bir yaklaşıma

dayanmıştır (Karpat, 2012, s. 113-114). Özellikle egemenliğin ve toprak bütünlüğünün sağlanması hedefiyle sürdürülen bu çok yönlü diplomasi, savaş meydanlarında kazanılan zaferlerin siyasi karşılığını elde etme amacını taşımış; Lozan'a giden yolda meşruiyet ve tanınma mücadelesinin temelini oluşturmuştur (Yıldız, 2024, s. 207-222).

Millî Mücadele'nin başlangıcında Osmanlı Devleti'nin fiilen çökmüş olması ve Anadolu'nun büyük ölçüde işgal altına girmesi, dış politikada radikal bir dönüşümü zorunlu kılmıştır. İstanbul Hükümeti'nin Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak teslimiyetçi bir tutum benimsemesi, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını, bağımsızlık mücadelesini yalnızca askerî değil, aynı zamanda diplomatik bir süreç olarak değerlendirmeye yöneltmiştir. Bu doğrultuda yürütülen dış politika anlayışı, ulusal bağımsızlık ilkesini esas alırken, uluslararası dengeleri gözeten reel ve pragmatik temellere dayandırılmıştır (Yetim, 2011, s. 71-96). Dış politikada yön tayin eden temel belgelerden biri, Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde kabul edilen ve 17 Şubat 1920'de kamuoyuna açıklanan Misak-ı Milli olmuştur. Altı maddeden oluşan bu metin, ulusal sınırlar ve egemenlik haklarına dayalı bir bağımsızlık vizyonunu ortaya koymuş, Ankara'da kurulan TBMM tarafından da bir tür siyasal manifestoya dönüştürülmüştür. Misak-ı Milli, sadece Yunan işgaline karşı direnişi değil, aynı zamanda Batılı devletlerle yürütülen diplomatik mücadeleyi de yönlendiren temel çerçeve olarak işlev görmüştür (Yurtsever, 2022, s. 215-236; Turan, 2011, s. 71-73).

Millî Mücadele'nin en önemli diplomatik başarılarından biri, Sovyet Rusya ile kurulan yakın ilişkidir. 16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması, Türkiye'nin doğu sınırlarını güvence altına alırken, Sovyet desteğini diplomatik düzeye taşımıştır. Bu iş birliği, ideolojik değil, karşılıklı çıkar temelinde kurulmuştur. Bu yaklaşım, Ankara'nın dış politikada gerçekçilik ve ulusal çıkarları önceliklendirme anlayışının bir sonucudur (Karpat, 2012, s. 113-114). Sovyet desteği, Türkiye'nin Batı karşısındaki müzakerelerinde elini güçlendirmiş, Lozan'a uzanan süreçte önemli bir diplomatik manevra alanı yaratmıştır (Yıldız, 2023, s. 377-378). Ancak Türk dış politikasının asıl sınavı Batılı devletlerle olan ilişkilerde verilmiştir. İngiltere, Fransa ve İtalya'nın Yunanistan'a verdikleri destek, Anadolu topraklarında işgalci bir siyaset izlemeleriyle somutlaşmış; bu durum, Ankara'nın diplomatik reflekslerini ve denge kurma becerisini sürekli olarak sınamıştır. Yunan işgaline karşı yürütülen mücadele yalnızca sahada değil, diplomasi masasında da sürdürülmüş; İnönü ve Sakarya zaferleri, askerî alanla birlikte uluslararası meşruiyeti güçlendiren kritik başarılar olmuştur. Bu zaferler, Batılı devletlerin Türkiye'nin egemenlik talebini daha ciddiyetle ele almalarını sağlamış ve nihayetinde Lozan'a giden yolu açmıştır. Lozan Antlaşması, 24 Temmuz 1923'te imzalanarak, Millî Mücadele'nin yalnızca askerî değil, diplomatik olarak da zafere ulaştığını göstermiştir. Ankara Hükümeti, bu süreçte kararlı, dikkatli ve zamanlamaya duyarlı bir diplomasi izlemiş; Türk delegasyonu, müzakerelerde ulusal çıkarları tavizsiz şekilde savunmuştur (Yıldız, 2024, s. 215-217; Çelik, 2023, s. 116-132). Bu başarı, bir taraftan bağımsızlığın uluslararası düzeyde tescili diğer taraftan Türk dış politikasının realist ve rasyonel karakterinin kurumsallaşması anlamına da gelmiştir.

3.3. Cumhuriyetin İlk Döneminde Uygulanan Politik Hamleler

29 Ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı, yalnızca iç reformlarla sınırlı kalmayıp dış politikada da yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur. Bu süreçte Türk dış politikası, ulusal egemenlik ve bağımsızlık temelinde yeniden şekillenmiş, Lozan Antlaşması'nın sağladığı uluslararası tanınırlık, yeni Cumhuriyetin dış politika ilkeleri için sağlam bir zemin oluşturmuştur. Benimsenen bu siyaset anlayışı; barışçıl, çok yönlü ve egemenlik odaklı bir yaklaşım üzerine inşa edilmiştir. Türkiye, bu dönemde hem Batı ile ilişkilerini normalleştirme hem de Sovyetler Birliği ile yapıcı diyalog kurma hedefini benimsemiştir. Aynı zamanda

komşu ülkelerle ilişkilerde dikkatli, dengeli ve müdahalecilikten uzak bir politika yürütülmüştür (Sarınay, 2000, s. 859).

Atatürk'ün liderliğinde yürütülen dış politika stratejisinin temel amacı, Türkiye'nin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü güvence altına alacak çok taraflı ilişkiler geliştirmek olmuştur. Lozan'ın ardından uluslararası meşruiyet kazanımı, bu yaklaşımın ilk büyük başarısıdır. Bu bağlamda 1925 yılında Sovyetler Birliği ile imzalanan Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması, karşılıklı toprak bütünlüğüne saygı ve iç işlerine karışmama ilkelerini benimseyerek, doğu sınırlarının güvence altına alınmasını sağlamıştır (Benhür, 2004, s. 327). Aynı zamanda bu ilişki, Türkiye'nin Batılı devletlerle kurduğu siyasi anlayışta bir denge unsuru görevi üstlenmiştir. Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinde atılan önemli adımlardan biri de 1926 yılında Fransa ile imzalanan Fransa-Türkiye Dostluk Antlaşması olmuştur. Bu antlaşma, iki ülke arasındaki siyasi ilişkileri normalleştirirken ekonomik ve askeri iş birliğine zemin hazırlamış, Türkiye'nin Batı dünyasındaki yerini güçlendirmiştir. Bu süreci izleyen 1928 tarihli Briand-Kellogg Paketi'ne Türkiye'nin katılımı, uluslararası alanda barışçıl bir dış politika izlediğini ilan eden sembolik bir adım niteliği taşımıştır (Bulut, 2018, s. 541). Türkiye'nin 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne üyeliği ise bu barışçıl yönelimin kurumsallaşmasına katkı sağlamış ve Türkiye'yi küresel sistemin bir parçası haline getirmiştir (Uluslan, 2008, s. 237-258).

Bu dönemde Türk dış politikasının bir diğer boyutu, Balkanlar'daki güvenlik dinamiklerine yönelik diplomatik adımlardır. 9 Şubat 1934'te imzalanan Balkan Antantı, Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında saldırmazlık ve iş birliğini esas alan bir güvenlik mekanizması kurmuş, Türkiye'nin bölgesel rolünü pekiştirmiştir (İnan, 1968, s. 285-292; Kelkitli, 2017, s. 437-438). Aynı şekilde, 8 Temmuz 1937 tarihli Sadabat Paketi, Türkiye'nin Orta Doğu'daki jeopolitik çıkarlarını korumaya yönelik stratejik bir adım olarak değerlendirilmektedir. Türkiye, İran, Irak ve Afganistan ile birlikte bu pakt aracılığıyla bölgesel güvenliği artırmayı, sınır ötesi tehditleri dengelemeyi ve özellikle Sovyetlerin güney sınırlarındaki baskısını sınırlamayı hedeflemiştir (Gürbüz, 2023, s. 330-349). Bu dönemde yürütülen dış politika, müdahalecilikten uzak, dengeli ve ulusal çıkarları önceleyen bir anlayışla icra edilmiş, Türkiye'nin genç Cumhuriyet kimliğiyle uyumlu bir dış politik vizyon geliştirmesi sağlanmıştır.

4. II. Dünya Savaşı ve Denge Politikası

II. Dünya Savaşı, Türkiye'nin dış politikasında önemli bir kırılma noktası olmuştur. Türkiye bu süreçte, savaşa doğrudan katılmaksızın ulusal güvenliğini sağlama hedefiyle tarafsızlık esasına dayalı bir denge politikası yürütmüştür. Selim Deringil'e göre, Türkiye'nin savaşta izlediği dış politika bir "tarafsızlık" değil, devletin hayatta kalma refleksine dayanan rasyonel bir tercihtir (Deringil, 2014, s. 1). Savaşın ilk yıllarında Türkiye'nin temel dış politika hedefi, herhangi bir büyük çatışmaya dahil olmadan hem Mihver hem de Müttefik devletlerle diplomatik ilişkileri sürdürmektir. Bu çaba, yalnızca siyasi değil, ekonomik ve askeri boyutları da kapsayan çok katmanlı bir stratejiydi. Dolayısıyla Türkiye'nin coğrafi konumunun hem avantaj hem de tehdit oluşturduğu bilinciyle hareket edilmiştir (Deringil, 2014, s. 2). 1941'de Almanya ile imzalanan Saldırmazlık Paketi, Türkiye'nin Mihver devletleriyle ilişkilerini geçici olarak normalleştirmesini sağlamış, aynı zamanda savaşa doğrudan dahil olmadan tarafsızlığını korumasına olanak tanımıştır. Hitler'in, "Türkiye'nin Rus düşmanlığından" dolayı Mihver'e düşman olmayacağına dair inancı bu anlaşmayı mümkün kılmıştır (Deringil, 2014, s. 145). Ancak bu pakt, Türkiye'nin Batılı müttefiklerle olan ilişkilerini kesintiye uğratmamış, aksine, her iki blokla da temas hâlinde kalınarak tarafsızlık politikasının esnekliği sürdürülmüştür.

Türkiye'nin savaş boyunca dikkatle dengelediği bir başka ilişki, Sovyetler Birliği ile yaşananlar olmuştur. Türkiye'nin 1925'te Sovyetler Birliği ile imzaladığı Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması bu dönemde yeniden

önem kazanmış, savaş ilerledikçe Sovyetlerin Ankara üzerindeki baskıları artmış ve Türkiye'nin dış politikada sürdürdüğü denge giderek zorlaşmıştır. 1945 mart ve haziran aylarında toprak ve üs talepleri içeren resmi notalar verilmiştir. Sovyetler Birliği'nin Boğazlar ve doğu sınırları üzerindeki bu talepleri, Ankara'nın Batı'yla daha yakın ilişkiler kurmasına zemin hazırlamıştır. Siyasi baskıların arttığı bu süreçte Türkiye, Müttefikler ile ilişkilerini güçlendirerek gelecekteki Soğuk Savaş koşullarına hazırlık yapmış, Batı ittifak sistemine entegre olmanın altyapısını oluşturmuştur. Deringil'e göre bu dönem, Türkiye'nin "bağımsız hareket etme kapasitesini" koruma çabasının devamı niteliğinde biçimlenmiştir (Deringil, 2014, s. 271). Bu denge stratejisi yalnızca diplomatik ve askerî düzeyde değil, ekonomik alanda da dikkatle yürütülmüştür. Türkiye, savaş boyunca birçok ülkeyle ticari ilişkilerini sürdürerek savaşın ülke ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerini sınırlandırmaya çalışmıştır. Özellikle krom ihracatı üzerinden Almanya ile ekonomik temasların koruması bu doğrultuda gerçekleşmiştir (Deringil, 2014, s. 161). Nitekim titizlikle sürdürülen esnek ekonomi politikası, Türkiye'nin tarafsız konumunu korurken ekonomik istikrarını ayakta tutma çabasının bir parçası olmuştur (Sarıçoban, 2020, s. 1755–1777; Özçelik, 2010, s. 253–269).

Savaşın sonlarına gelindiğinde ise Türkiye'nin dış politikasındaki denge arayışı, Sovyetler Birliği'yle yaşanması muhtemel gerilimleri bertaraf etme stratejisine dönüşmüştür. Sovyet taleplerinin sertleşmesi, Türkiye'yi Batı'ya daha fazla yaklaştırmaya itmiş ve bu durum, Soğuk Savaş dönemindeki dış politika yöneliminin temellerini atmıştır. Türkiye, savaş sonrası dönemde Müttefiklerle olan bağlarını güçlendirerek, Sovyet baskılarına karşı bir güvenlik hattı oluşturmaya çalışmış, böylece çok yönlü ve temkinli dış politika yaklaşımını yeni bir stratejik boyuta taşımıştır.

5. Soğuk Savaş Döneminin Etkileri

1947-1991 yılları arasında süren Soğuk Savaş dönemi, dünya siyasetinde ideolojik ve jeopolitik kutuplaşmanın yoğunlaştığı bir süreç olmuştur. ABD öncülüğündeki Batı Bloğu ile Sovyetler Birliği liderliğindeki Doğu Bloğu arasında yaşanan bu küresel rekabet, yalnızca askerî değil, ekonomik ve kültürel düzlemde de etkili olmuştur. Bu dönemde doğrudan askeri çatışmalardan büyük ölçüde kaçınılmış olsa da dünya genelinde bölgesel gerilimler, ekonomik rekabet ve ideolojik ayrışmalar yoğun bir şekilde yaşanmıştır. Dünya genelinde birçok bölgesel çatışmanın fitili ateşlenmiş, pek çok ülke iki blok arasında taraf belirleyerek ulusal çıkarlarını korumaya çalışmıştır. Türkiye ise, Sovyetler Birliği'nin güney sınırında yer alması ve Orta Doğu'ya olan coğrafi yakınlığı nedeniyle Batı Bloğu açısından stratejik bir konuma sahip olmuş, askerî ve diplomatik ilişkilerin yanı sıra bölgesel güvenlik politikalarında da kilit bir rol üstlenmiştir (Bağcı & Şahin, 2009, s. 187-202). Aynı zamanda coğrafi konumu itibarıyla artan kutuplaşmanın merkezinde yer almış ve stratejik öneminin artmasıyla dış politikasında yeni yönelimlere girmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın zayıflaması ve Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikalarının doğrudan tehdide dönüşmesi, Türkiye'yi Batı ile daha yakın ilişkiler kurmaya sevk etmiştir. Bu bağlamda NATO üyeliği Türkiye'nin denge politikası ve savunma refleksiyle gerçekleşmiştir (Armaoğlu, 2022, s. 153; Özer, 2023, s. 155).

Sovyetler Birliği'nin 1945 itibarıyla Kars ve Ardahan üzerindeki toprak talepleri ve Boğazlar üzerinde özel statü istekleri, Türkiye'nin güvenlik önceliklerini doğrudan etkileyen bir tehdit haline gelmiştir. Bu tehdit karşısında 1947 yılında ABD tarafından ilan edilen Truman Doktrini kapsamında askeri ve ekonomik destek alınarak Batı Bloğu'nda saf tutulmuştur. Bu doktrin, Sovyet yayılmacılığına karşı çevreleme stratejisinin bir parçası olarak Türkiye'yi de içine alan bir savunma hattı kurma amacını taşımıştır. ABD ile kurulan bu iş birliği, yalnızca güvenlik alanıyla sınırlı kalmamıştır. Nitekim Marshall Planı çerçevesinde yapılan ekonomik yardımlardan edinilen fayda, Türkiye'nin kalkınma sürecine katkı sağlamıştır. Ancak bu ekonomik girdi,

sadece iktisadi bir iyileşme ile sınırlı kalmamış, ABD'nin Türkiye üzerindeki nüfuzunu arttırmasına da neden olmuştur (Göktepe & Seydi, 2015, s. 198-206).

Türkiye'nin Batı ile bütünleşme süreci, 1950'lerde Kore Savaşı'na asker göndermesiyle ivme kazanmış ve 1952'de NATO üyeliği ile kurumsallaşmıştır. Bu üyelik, Türkiye'yi Sovyetler Birliği'ne karşı oluşturulan savunma sisteminin bir parçası haline getirirken, Batı'daki konumunu da pekiştirmiştir. Ancak bu süreç, zaman zaman Washington ile yaşanan krizleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle 1964 yılında, Kıbrıs bunalımı sırasında ABD Başkanı Johnson'un Türkiye'ye gönderdiği mektup, ittifak ilişkileri içinde güvenlik garantilerine dair tartışmalara yol açmış, iki ülke arasında güven bunalımına neden olmuştur. Nitekim 1950-1960 yılları arasında TBMM'de sık tartışılan konular arasında olan Kıbrıs meselesi, mecliste gündem olmuş ve verilen soru önergeleriyle hükümetin Türk dış politikası hakkındaki düşünceleri tartışılmıştır. Her ne kadar verilen bu soru önergelerine karşı genel olarak hükümet üyeleri doyurucu cevap vermekten imtina etmiş olsa da konunun uluslararası boyut kazanmasıyla, icra edilen politikalar ortaya çıkmıştır (Özdağ, 2025, s. 925-945). Bunun dışında, 1974 yılında Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik gerçekleştirdiği Barış Harekâtı ise ABD ile ilişkileri daha da gererek ambargo sürecini başlatmıştır. Buna rağmen Türkiye, ABD ile ilişkilerini koparmadan sürdürmeyi başarmış ve çok yönlü bir diplomasi yürütmüştür. Ancak yapılan ambargolar nedeniyle ciddi zararlar gören Türkiye, dışa bağımlılık konusunda yeni bir açılım yapma gereksinimini de hissetmeye başlamıştır.

Soğuk Savaş boyunca Türkiye'nin dış politika yaklaşımı, ideolojik bağlılık kadar reel güvenlik hesaplarına ve bölgesel denge arayışına dayanmıştır. Türkiye, Batı ittifakının içinde yer alırken, aynı zamanda bölgesel istikrarı sağlama, komşularla ilişkileri kontrollü biçimde yürütme ve iç güvenliği dış tehditlere karşı tahkim etme hedefini gütmüştür (Bağcı & Şahin, 2009, s. 187–202). Dönemin uluslararası ortamı, Türkiye'nin dış politikada hem büyük güçler arası denge kurmasına hem de kendi ulusal çıkarlarını koruyan esnek bir pozisyon geliştirmesine imkân tanımıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Türkiye'nin dış politikası yeni tehdit ve fırsatlara yönelmiş olsa da bu dönemde geliştirilen ittifaklar, stratejik ortaklıklar ve güvenlik temelli refleksler, sonraki yıllarda da belirleyici olmaya devam etmiştir. Günümüzde Türk-Amerikan ilişkileri, Orta Doğu'daki krizler, terörle mücadele ve İsrail politikaları gibi konular etrafında şekillendiği gibi zaman zaman gerilimler yaşansa da tarihsel derinliği ve stratejik bağlamı nedeniyle dengeli bir şekilde ilerlemeye devam etmektedir.

6. Sovyetler Birliğinin Dağılması Sonrası Yeni Dış Politika Açılımı

6.1. Kafkasya

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılması, Kafkasya bölgesinde köklü dönüşümlere yol açmış, bu durum Türkiye'nin dış politikasını da doğrudan etkilemiştir. Sovyet sonrası dönemde ortaya çıkan yeni bağımsız devletlerle ilişkiler, Türkiye açısından tarihsel bağların yeniden canlandırılması ve bölgesel güvenlik ile enerji stratejilerinin yeniden yapılandırılması açısından önemli fırsatlar sunmuştur (Fidan, 2010; Çaman & Akyurt, 2011).

Bu bağlamda, Türkiye'nin Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ile ilişkileri, her biriyle farklı dinamikler çerçevesinde gelişmiş ve çeşitli stratejik hedefler doğrultusunda şekillenmiştir. Türkiye, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bağımsız olan Azerbaycan'ı tanıyan ilk ülkelerden biri olmuştur. Bu bağlamda iki ülke arasında dil, din ve kültürel yakınlığa dayalı güçlü bir ilişki gelişmiştir. Ancak bu ilişki, yalnızca etnik ve kültürel yakınlıkla sınırlı kalmamış, enerji güvenliği ve bölgesel istikrar gibi stratejik önceliklerle de

pekiştirilmiştir (Bozkuş, 2022, s. 127-154). Hazar Denizi'ndeki enerji kaynaklarının Batı'ya ulaştırılmasında kritik rol oynayan Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Petrol Boru Hattı gibi projeler, Türkiye'yi enerji koridoru haline getirmiştir. Bu çerçevede Türkiye, Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ meselesinde Ermenistan'a karşı verdiği mücadelede açık destek sunmuş, 2020 Karabağ Savaşı sırasında ise askeri ve diplomatik yardımlarıyla bu desteği somutlaştırmıştır (Karpas, 2012, s. 11-13; Çaman & Akyurt, 2011, s. 47).

Gürcistan da Türkiye'nin Kafkasya'daki önemli stratejik ortaklarından biri olmuştur. Batı ile bütünleşme sürecinde güçlü destek alan Gürcistan, özellikle NATO üyeliği hedefi doğrultusunda Türkiye ile yakın ilişkiler kurmuştur. Enerji transit ülkesi olması ve Karadeniz'e kıyısı bulunması, Gürcistan'ı Türkiye açısından hem enerji güvenliği hem de deniz ulaşımı açısından kritik bir konuma taşımıştır. Ayrıca Gürcistan'ın Rusya ile sınırdaş olması, Türkiye'nin bu ülkeyi, doğu sınırında bir tampon bölge konumunda olarak görmesini beraberinde getirmiştir (Taşkın, 2006, s. 66-72; Fidan, 2010).

Türkiye'nin Kafkasya'daki en problemli ikili ilişkisi, tarihsel, siyasal ve jeopolitik nedenlerle Ermenistan ile olmuştur. Bu gerilimin temelinde, 1915 Tehcir sürecine ilişkin iddialar ile Dağlık Karabağ'da Azerbaycan topraklarının işgali yatmaktadır. Bu bağlamda, 1992 yılında meydana gelen Hocalı Katliamı ve Ermenistan'ın genişlemeci dış politika anlayışı, Türkiye'nin bölgesel siyasette Azerbaycan lehine net bir tutum almasına neden olmuştur. Türkiye, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü açık bir biçimde desteklemiş, gerektiğinde doğrudan müdahalelerden de kaçınmamıştır. Nitekim, 1993 yılında Ermenistan ile kara sınırını kapatarak diplomatik ilişkileri askıya almıştır (Aslanlı, 2012, s. 179–184). Her ne kadar 2009 yılında İsviçre Protokolleri aracılığıyla Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleştirilmesi yönünde bir girişimde bulunulmuşsa da bu süreç, Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerde geçici bir gerginliğe yol açmıştır. Ancak, 2020 Karabağ Savaşı ve sonrasında yaşanan gelişmeler, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerini yeniden pekiştirirken, Ermenistan'ın Rusya'nın bölgeden kademeli olarak çekilmesiyle birlikte yeni stratejik yönelimler arayışına girdiği gözlemlenmektedir. Buna rağmen, Ermenistan'ın hâlen Azerbaycan'ın egemenliğini tanıma konusunda direnç gösterdiği görülmektedir (Memmedov & Hasanoğlu, 2023, s. 340). Bu çerçevede, Türkiye'nin Zengezur Koridoru gibi projeler üzerinden diplomatik baskı araçlarını artırdığı dikkat çekmektedir. Ayrıca, Hazar Denizi'nden çıkarılan petrol ve doğal gazın ihracatı konusunda çevresel kaygılar ile coğrafi kısıtlar, Türkiye'nin bölgedeki enerji politikalarını şekillendiren önemli etmenler arasında yer almaktadır. Özellikle İstanbul Boğazı ve Karadeniz üzerinden gerçekleştirilen enerji taşımacılığına dair çevresel hassasiyetler, alternatif güzergâh arayışlarını gündeme getirmiştir (Aydın, 2003, s. 12).

Türkiye, Kafkasya politikasında hem sert hem de yumuşak güç unsurlarını eş zamanlı olarak kullanmakta, ekonomik iş birlikleri, kültürel diplomasi ve güvenlik odaklı girişimlerle etkinliğini artırmaktadır. Bu süreçte, Rusya'nın Orta Doğu ve Ukrayna'da yaşadığı stratejik zorluklar, ABD-Çin rekabeti ve Avrupa'daki belirsizlikler de Türkiye'nin Kafkasya'daki rolünü yeniden tanımlamasına zemin hazırlamaktadır (Fidan, 2010; Karpas, 2012, s. 10-12). Özellikle AK Parti döneminde geliştirilen “komşularla sıfır sorun” ve çok boyutlu dış politika ilkeleri çerçevesinde, Türkiye'nin Kafkasya'ya yönelik yaklaşımı daha kurumsal, ekonomik ve diplomatik boyutlar kazanmıştır. Ancak bu politik hamleler, bölgesel gelişmeler ve konjonktürel süreçler doğrultusunda her zaman fayda sağlamadığı gibi ihtiyatlı bir diplomasi yürütülmediğinde zararlara da yol açmıştır. Özellikle Batılı devletlerin Kafkasya'da Ermenistan üzerinde geliştirdiği politikalarla Orta Doğu'da yaşanan küresel boyutlu enerji krizleri, bunun en önemli göstergeleri olarak bilinmektedir. Ancak bütün bu gelişmelere rağmen Türkiye, Kafkasya'da uyguladığı farklı enstrümanları kullanarak, yeni hamlelerde bulunmuştur. Bu çerçevede TİKA ve Türk Konseyi gibi yapılarla ortaya konan stratejiler, Türk diplomasinin ve bölgesel etkileşimin artmasına katkı sağlamıştır (Çaman & Akyurt, 2011, s. 48-49).

6.2. Orta Doğu

Sovyetler Birliği'nin 1991'de çöküşü, küresel güç dengelerinde köklü bir değişime yol açarken, Orta Doğu'nun jeopolitik yapısını da derinden etkilemiştir. Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin Orta Doğu politikası, Batı ile uyumlu bir strateji temelinde Sovyet etkisine karşı dengeleyici bir rol oynamıştır (Karpat, 2012, s. 193). Ancak Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte, Türkiye, Orta Doğu'daki stratejik hedeflerini yeniden gözden geçirme ihtiyacı duymuş ve bölgedeki güvenlik ve ekonomik çıkarlarını yeniden tanımlamıştır. Bu yeni dönemde Orta Doğu, Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ve Körfez Savaşı ile belirginleşen güvenlik tehditleriyle yüz yüze kalmış, Türkiye ise bu gelişmeleri ulusal güvenliği açısından doğrudan bir tehdit olarak algılamaya başlamıştır. Özellikle PKK'nın Kuzey Irak'taki faaliyetleri ve Suriye sınırındaki istikrarsızlık, Türkiye'nin güvenlik stratejilerini çok katmanlı bir hale getirmiş, sınır ötesi askerî harekâtlar ve sınır ötesi istihbarat işbirliği gibi adımları meşrulaştırmıştır (Sinkaya, 2011, s. 89-91).

2000'li yıllarda, AK Parti iktidarı ile birlikte Türkiye'nin Orta Doğu politikasında dikkate değer bir dönüşüm yaşanmış, "sıfır sorun" politikaları çerçevesinde komşu ülkelerle ilişkiler her boyutuyla geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu yeni diplomatik açılımlar, sadece siyasi değil, ekonomik işbirliği antlaşmalarıyla da desteklenmiş ve Türkiye'nin bölgedeki etkisi pekişmiştir (Altunışık & Martin, 2011, s. 570). Ancak 2011 Arap Baharı, bu istikrarlı görünümü sarsmış, Suriye iç savaşı ve Mısır'daki iktidar değişiklikleri gibi olaylar, Türkiye'yi bölgesel stratejilerinde yeniden pozisyon almaya zorlamıştır (Aras & Polat, 2007, s. 477). Suriye örneği, bu sürecin en çarpıcı başlıklarındandır. PYD/YPG gibi unsurların Suriye'nin kuzeyinde etkinlik kazanması, Türkiye'nin sınır ötesi güvenliğini doğrudan tehdit eden bir durum olarak değerlendirilmiş ve bu süreç Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı ve Barış Pınarı gibi askeri operasyonlarla yanıt bulmuştur. Türkiye, bu operasyonlar aracılığıyla hem sahada güvenliğini tesis etmeye çalışmış hem de diplomatik alanda bölgesel aktör olarak etkinliğini güçlendirmiştir (Altunışık & Martin, 2011, s. 575). Diğer yandan, Arap Baharı sonrası Mısır, Tunus ve Libya gibi ülkelerde yaşanan rejim değişiklikleri, Türkiye'nin "model ülke" olarak sunulmasını sağlamış, ancak bu algı kalıcı olamamıştır. Türkiye'nin Mısır İhvan yönetimiyle olan yakınlığı, General Sisi'nin darbeyle yönetimi devralmasıyla sıkıntıya girmiş, bu durum Türkiye açısından bölgedeki dengeleri gözeterek daha esnek bir diplomatik hat izleme ihtiyacını doğurmuştur (Aras & Polat, 2007, s. 483; Saylık, 2022, s. 80-104).

En nihayetinde, Soğuk Savaş sonrasında Arap Baharı'na uzanan süreçte Türkiye, Orta Doğu politikasını güvenlik, ekonomik çıkarlar ve ideolojik yaklaşımlarla şekillendirmiş, ancak her defasında bölgesel krizlerin şartlarına adapte olmak zorunda kalmıştır. Bu dönüşümün merkezinde ise, Türkiye'nin hem sert güç unsurlarını sahada kullanması hem de yumuşak güç unsurlarıyla diplomatik meşruiyet arayışı dikkat çekmiştir.

6.3. Balkanlar

Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılması ve Yugoslavya'daki iç savaş süreci, Türkiye'nin Balkanlar'a yönelik dış politikasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Yugoslavya'nın çözülmesiyle patlak veren etnik çatışmalar ve özellikle Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Kosova'daki savaşlar, bölgenin istikrarını sarsmış, Türkiye'yi daha aktif bir dış politika izlemeye sevk etmiştir. Bu süreçte, Türkiye Bosna-Hersek'teki etnik temizlik ve soykırıma karşı net bir tavır aldığı gibi Bosnalı Müslümanlara yönelik insani yardım ve diplomatik destek sağlamıştır (Oran, 1995, s. 271-274). Bu destek, yalnızca insani değil, aynı zamanda tarihsel ve kültürel bağlara dayalı bir dış politika refleksi olarak ortaya çıkmıştır.

1995 Dayton Anlaşması ile barışa yönelik uluslararası çabalar hız kazanırken, Türkiye de NATO çerçevesinde barış gücü misyonlarına katılarak güvenlik mimarisine katkı sunmuştur (Kodal, 2011, s. 411-44). 1999 Kosova

Krizi sırasında ise Türkiye, NATO müdahalesini desteklemiş ve sonrasında bölgeye asker göndererek hem askeri hem de siyasi varlığını pekiştirmiştir (Demirtaş, 2010, s. 65-68). Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin Balkanlara yönelik ilgisi, yalnızca güvenlik boyutuyla sınırlı kalmamış; ekonomik, toplumsal ve kültürel etkileşimler yoluyla çok boyutlu bir politikaya evrilmiştir. Bu süreçte Avrupa Birliği ile uyum süreci de Türkiye'nin Balkan yaklaşımını etkilemiş, Avrupa Birliği'nin genişleme politikası, bölgeyle olan ekonomik ilişkilerini güçlendirmiştir. Türkiye, 1996 yılında Gümrük Birliği'ne katılmasının ardından, Balkan ülkeleriyle Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) imzalamış; böylelikle ihracat ve ithalat hacmi istikrarlı bir biçimde artmıştır (Bechev, 2012, s. 133). Ayrıca 2000'li yıllarda Arnavutluk, Kosova, Karadağ ve Kuzey Makedonya gibi ülkelerle ilişkilerde yaşanan gelişmeler de Balkanlardaki etkinliğin arttığını gözler önüne sermiştir. Bu ülkelerdeki Türk ve Müslüman topluluklarla tarihsel bağların güçlendirilmesi, AK Parti hükümetlerinin kültürel yakınlık ve kamu diplomasisi araçlarını yoğun şekilde kullanmasıyla paralel ilerlemiştir (Bechev, 2012). Nitekim Ahmet Davutoğlu'nun 2009'da Dışişleri Bakanı olarak göreve gelmesiyle birlikte, Türkiye'nin Balkanlar politikasında "stratejik derinlik" yaklaşımı öne çıkmış, bölgeye yönelik kültürel yakınlık ve ortak tarih vurgusu daha sık dile getirilmiştir. Davutoğlu'nun Saraybosna'da yaptığı konuşma ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Türkiye'de yaşanan seçim başarılarında "Saraybosna da kazandı" söylemi gibi açıklamalar, Türkiye'nin Balkan Müslüman toplumlarıyla kurduğu sembolik bağları güçlendirmiştir (Bechev, 2012).

Bu dönemde artan yatırım ilişkileri, Türk dizi ve kültürel ürünlerinin bölgede yaygınlaşması da Türkiye'nin yumuşak gücünü pekiştiren unsurlar arasında yer almıştır. Bu bağlamda bazı çevrelerde "neo-Osmanlıcılık" eleştirileri gündeme gelse de mevcut politika daha çok bölgesel bütünleşme ve ekonomik iş birliği odaklı bir çerçevede şekillenmiştir. Ekonomik ilişkilerin güçlenmesiyle birlikte Türkiye, bölgedeki önemli bir ticaret ve yatırım aktörü haline gelmiştir. Özellikle Karadağ ve Kosova ile yapılan ticaret anlaşmaları ve altyapı yatırımları bu ekonomik derinleşmenin göstergesi olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca ihracat ve ithalat oranları üzerindeki denklem ve ekonomik göstergelerdeki artış Türkiye'nin hissedilir derece bir politika geliştirdiğini göstermekte ve bu durum bölge üzerindeki Türkiye'nin güçlü bir aktör oluşunu perçinlemektedir (Eren & Yantur, 2022, s. 453-462).

7. Dış Politikada Yeni Arayışlar

7.1. Kültürel Politika

Türk dış politikasında kültürel unsurlar, tarihsel bağlar ve toplumsal değerler, coğrafi konumla iç içe geçmiş stratejik bir boyut olarak öne çıkmaktadır. Kültür, sadece bir yumuşak güç unsuru değil, Türkiye'nin bölgesel ve küresel ölçekteki hedeflerini destekleyen tamamlayıcı bir araç olarak değerlendirilmiştir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren özellikle eğitim, sanat ve dil politikaları yoluyla şekillenen kültürel diplomasi anlayışı, Soğuk Savaş döneminde Batı ile kurulan ilişkiler bağlamında daha belirgin bir hâl almıştır. NATO'ya üyelik ve Batı ittifak sistemine dâhil olma süreci, kültürel entegrasyonun da bir parçası olarak görülmüştür. Bu dönemde medya, eğitim ve kültürel değişim programları yoluyla Türkiye, Batı dünyasıyla uyumlu bir profil geliştirmeye çalışmıştır. 1990'lı yılların ortalarından itibaren ise Türkiye'nin kültürel dış politikası, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan yeni jeopolitik ortamda, özellikle Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk kökenli halklarla ilişkileri güçlendirme doğrultusunda şekillenmiştir. Ortak tarih, dil ve kültürel miras çerçevesinde kurulan bu ilişkiler, Türkiye'nin bölgedeki nüfuzunu yumuşak güç yoluyla artırmasını sağlamıştır. Bu dönemde yürütülen politikalar, tarihsel kimliğin dış politika söylemine entegre edilmesi açısından da önem taşımaktadır. 2000'li yıllarla birlikte yaşanan gelişmeler, dış politikanın kurumsallaşmış

bir bileşeni hâline gelmiş, Türkiye bu dönemde hem Batı ile ilişkilerini sürdürmüş hem de Orta Doğu, Balkanlar ve Afrika başta olmak üzere pek çok bölgeyle kültürel etkileşimi artıracak girişimlerde bulunmuştur. Özellikle Türk Devletleri Teşkilatı gibi yapılar aracılığıyla Türkçe konuşan ülkelerle ortak projeler hayata geçirilmiş, dil, tarih ve kültür ekseninde iş birliği mekanizmaları oluşturulmuştur. Bu kapsamda Türkçe öğretimi, kültürel festivaller, öğrenci değişim programları ve medya faaliyetleri, kültürel diplomasinin temel araçları hâline gelmiştir. Bu doğrultuda Türkiye, Orta Doğu, Balkanlar ve Afrika gibi bölgelerde etnik ve dini yakınlık temelinde yürütülen ilişkiler kurmuştu. Müslüman toplumlarla geliştirilen bu bağlar, sadece kültürel dayanışma değil, aynı zamanda Türkiye'nin bölgesel liderlik iddiasını da destekleyen bir dış politika aracına dönüşmüştür. Özellikle Arap dünyasıyla yürütülen politikalar, İslami kültürel ortaklık vurgusuyla şekillenmiş ve bu sayede Türkiye'nin etkisi ilerletilmeye çalışılmıştır. Kültürel diplomasi aynı zamanda Türkiye'nin küresel imajını güçlendirmeye yönelik bir araç olarak da kullanılmıştır. Türk sineması, edebiyatı, mutfak ve geleneksel sanatlar, yurtdışında Türkiye algısının olumlu yönde şekillenmesinde rol oynarken, UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan kültürel varlıklar da bu çabanın görünürlüğünü artıran unsurlar arasında yer almıştır. Bu strateji çerçevesinde Türkiye, tarihsel ve kültürel bağlarını kullanarak hem yumuşak gücünü pekiştirmeyi hem de uluslararası alanda etkinliğini artırmayı hedeflemiştir (Çavuş, 2012, s. 28-32; Erdağ, 2013, s. 51-76).

7.2. Enerji İş birliği

Enerji, ekonomik kalkınmanın yanında ulusal güvenlik, dış politika ve jeopolitik stratejiler bakımından da kritik bir öneme sahiptir. Türkiye için enerji kaynakları ve enerji iş birlikleri, 1990'lı yıllardan itibaren dış politikanın merkezî unsurlarından biri hâline gelmiştir. Bu dönemde enerji politikası, ekonomik çıkarların ötesinde bölgesel güvenlik kaygıları, uluslararası ortaklıklar ve transit ülke konumunun güçlendirilmesi gibi çok boyutlu stratejik hedeflerle şekillenmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Hazar Denizi çevresindeki enerji kaynakları, Türkiye için önemli fırsatlar yaratmıştır. Özellikle Azerbaycan ile geliştirilen enerji iş birlikleri, Türkiye'yi Avrupa'ya enerji taşıyan stratejik bir koridor hâline getirmiştir. Bu bağlamda (BTC) gibi petrol hatları, Türkiye'nin enerji dış politikasında dönüm noktası niteliğini taşımıştır. Söz konusu hat, Türkiye'nin yalnızca bir geçiş güzergâhı değil enerji güvenliğinde belirleyici bir aktör olarak konumlanmasını sağlamıştır (Akpınar, 2005, s. 244). Bu tür projeler, Türkiye'nin hem bölgesel üretici ülkelerle olan diplomatik bağlarını kuvvetlendirmiş hem de enerji güvenliğini çok aktörlü iş birlikleri üzerinden inşa etmesine olanak tanımıştır. Türkiye, bu süreçte enerji arz güvenliği açısından Rusya ile geliştirdiği iş birliklerine önem vermekle birlikte, bu ülkeye olan doğalgaz bağımlılığını azaltma hedefi doğrultusunda alternatif kaynaklara yönelmiştir. Bu çerçevede, Türk Akımı projesi hem Türkiye'nin Rusya ile enerji ilişkilerini kurumsallaştırmış hem de ülkeyi Avrupa için bir enerji geçiş merkezi hâline getirmiştir. Aynı zamanda İran gibi Orta Doğu ülkeleriyle yapılan enerji anlaşmaları da Türkiye'nin enerji çeşitlendirme politikalarının önemli bir parçası olmuştur. Bu anlaşmalar, yalnızca enerji tedarikini güvence altına almakla kalmamış, Türkiye'nin bu ülkelerle diplomatik ilişkilerini de güçlendirmiştir. Avrupa Birliği, enerji güvenliği bağlamında Türkiye'yi stratejik bir transit ülke olarak değerlendirmektedir. Bu çerçevede geliştirilen Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) ve Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) projeleri, Türkiye'nin Avrupa'ya doğalgaz taşıyan önemli bir enerji köprüsü rolünü üstlenmesini sağlamıştır. Azerbaycan doğalgazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılmasını hedefleyen bu projeler, Türkiye'nin enerji jeopolitiğinde daha etkili bir konuma ulaşmasını beraberinde getirdiği gibi Türkiye-AB ilişkilerinde enerji boyutunu da geliştirmiştir. Türkiye'nin enerji dış politikası hem ekonomik sürdürülebilirlik hem de jeopolitik etkinlik açısından çok yönlü bir araç olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanında Enerji koridorlarının çeşitlendirilmesi, diplomatik ortaklıkların geliştirilmesi ve enerji güvenliğinin sağlanması doğrultusunda

izlenen stratejiler, bölgesel bir enerji merkezi olma hedefini güçlendirmiştir. Enerji, bu bağlamda Türkiye'nin dış politika enstrümanları arasında yalnızca bir ekonomik kaynak değil, aynı zamanda uluslararası sistemdeki konumunu tahkim eden bir güç unsuru hâline gelmiştir (Tüfekçi, 2012, s. 185-258; Kakışım, 2020, s. 255-280).

7.3. Kalkınma Yolu Projesi

Stratejik yatırımlar, devletlerin yalnızca ekonomik kalkınma hedeflerini değil, aynı zamanda dış politika, güvenlik ve bölgesel istikrar önceliklerini de içeren çok boyutlu hedeflerini gerçekleştirmede önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir. Bu tür yatırımlar, iktisadi anlayış temelli dış politikanın ekonomik araçlar yoluyla yönlendirilmesi stratejisi olarak ele alınmaktadır. Türkiye'nin son yıllarda benimsediği dış politika yaklaşımı da ekonomik araçların jeopolitik hedeflerle bütünleştirilmesine dayalı bir stratejik yönelimi yansıtmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye-Irak Kalkınma Yolu Projesi hem ekonomik entegrasyonun hem de bölgesel güvenlik mimarisinin yeniden inşasının bir parçası olarak öne çıkmaktadır. Bu stratejik yatırım sayesinde Türkiye, dış politikasında ekonomik kalkınma hedefleri ile güvenlik kaygılarını entegre eden kapsayıcı bir yaklaşım geliştirme imkânı bulmuştur. Bu proje, Irak'ın ekonomik yapılanmasını desteklemesinin yanında Türkiye'nin bölgesel etkisini pekiştirmeyi ve Orta Doğu ile Avrupa arasında yeni bir ulaşım ve enerji koridoru oluşturmayı amaçlamaktadır. Kalkınma Yolu, Çin'in Kuşak-Yol Girişimi ile de örtüşen biçimde, Türkiye'yi küresel ticaret yollarında merkezi bir aktör hâline getirme potansiyeline sahiptir. 1990'lı yılların sonlarına doğru Irak'ın savaş sonrası yeniden inşa ihtiyacının artması, Türkiye için önemli yatırım fırsatları doğurmuştur. Ancak 2003 Irak işgali sonrası yaşanan istikrarsızlık, bu sürecin ertelenmesine neden olmuştur. ABD'nin çekilmesinden sonra İran'ın bölgede artan etkisi de Türkiye'nin öngördüğü yatırım projelerini zorlaştırmıştır. Bu zorluklara rağmen ortaya konan Kalkınma Yolu Projesi, Türkiye'nin Irak ile yeniden stratejik iş birliği kurma girişimlerinin bir yansıması olarak tekrar gündeme gelmiştir. Öyle ki bu projenin yalnızca iktisadi değil, jeopolitik ve güvenlik temelli bir girişim olduğu öne çıkmaktadır. Türkiye, bu hat üzerinden Irak'ın zengin enerji kaynaklarını dünya pazarlarına ulaştırmayı ve aynı zamanda bölgedeki güvenlik risklerini azaltmayı hedeflemektedir. Terörizmin önlenmesi, sınır güvenliğinin güçlendirilmesi ve bölgesel entegrasyonun sağlanması gibi amaçlar, projenin diplomatik boyutunu ön plana çıkarmaktadır. Kalkınma Yolu Projesi, Türkiye'nin Orta Doğu'daki istikrarsızlığa karşı geliştirdiği yapıcı ve entegre dış politika araçlarının bir örneğidir. Bu girişim sayesinde, sadece Irak ile değil, aynı zamanda Avrupa ve Asya arasındaki ticaret ve enerji güvenliği rotalarında da etkili bir gelişme olacağı görülmektedir. Hem bölgesel kalkınma vizyonunu destekleyen hem de küresel enerji ve lojistik aktörlüğünü güçlendiren bir süreç olan bu durumun, Türkiye dış politikasında önemli bir enstrüman olacağı anlaşılmaktadır. (Yıldız, 2024, s. 63–73).

8. Savunma Sanayi ve Güvenlik Anlayışı

Savunma sanayi yatırımları, dış politika üretiminde askerî kapasiteyi artırma hedefiyle sınırlı kalmamakta, Türkiye'nin bölgesel ve küresel stratejik pozisyonunu pekiştiren son derece kıymetli bir araç olarak değerlendirilmektedir. Bu alana yapılan yatırımlar, Türkiye'nin dışa bağımlılığını azaltarak, güvenlik politikalarını daha bağımsız ve etkin bir şekilde yönlendirmesine imkân tanımış, diplomatik manevra alanını da genişletmiştir. Yerli üretim kapasitesinin artması, hem Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonunu sağlamış hem de dış politikada Türkiye'nin caydırıcılığını artıran bir faktör hâline gelmiştir. 1990'lı yılların sonlarından itibaren hız kazanan savunma sanayi atılımları, Türkiye'nin güvenlik altyapısını önemli ölçüde dönüştürmüştür. Altay ana muharebe tankı, Hürkuş eğitim uçağı, Anka, Bayraktar insansız hava araçları, Bayraktar Kızıl Elma ve Kaan beşinci nesil savaş uçağı gibi projeler, sadece teknolojik ilerlemenin göstergeleri

değil aynı zamanda Türkiye'nin stratejik bağımsızlık arayışının somut yansımalarıdır. Bu sistemler, Türkiye'nin kendi savunma ihtiyaçlarını karşılamasının ötesinde, askerî ihracat ve bölgesel güç projeksiyonu açısından da yeni imkânlar yaratmıştır. Yerli ve milli savunma teknolojilerinin gelişmesi, Türkiye'yi güvenliğini sağlayan bir ülke olmanın haricinde, savunma sanayi ihracatçısı konumuna taşımıştır. Özellikle Orta Doğu, Afrika ve Asya gibi bölgelerde, Türk savunma sanayi ürünleri; diplomatik ilişkileri derinleştirme, stratejik ortaklıklar kurma ve güvenlik temelli iş birliklerini artırma açısından önemli bir dış politika aracı olarak kullanılmaktadır. Bu ihracat faaliyetleri, Türkiye'nin uluslararası sistemde daha bağımsız ve etkili bir aktör olarak hareket etmesine zemin hazırlamaktadır. Savunma sanayi politikaları, Türkiye'nin enerji güvenliği stratejileriyle de doğrudan bağlantılıdır. Orta Doğu ve Kafkasya gibi enerji açısından kritik bölgelerde yaşanan güvenlik sorunları, Türkiye'nin enerji koridorları üzerindeki istikrar arayışını derinleştirmiştir. Yerli üretim savunma sistemleri, bu bölgelerdeki güvenlik risklerini bertaraf etme ve enerji akışının kesintisiz sürdürülebilirliğini sağlama açısından stratejik önem taşımaktadır. Özellikle Suriye iç savaşı, sınır güvenliği ve terörle mücadele gibi alanlarda yerli savunma sistemlerinin aktif biçimde kullanılması, Türkiye'nin dışa bağımlılığını azaltmış ve operasyonel etkinliğini artırmıştır. Bu doğrultuda yapılan atılımlar, Türkiye'nin dış politikadaki etki alanını, bölgesel caydırıcılığını ve küresel rekabetteki konumunu güçlendirmiştir. Geliştirilen yerli sistemler hem iç güvenliğin sağlanmasında hem de dış ilişkilerin yeniden tanımlanmasında önemli bir rol üstlenmiş, Türkiye'nin sert güce dayalı dış politika kapasitesini belirleyici ölçüde artırarak bölgesinde güçlü bir aktör olmasını imkân tanımıştır (Pınar, 2018, s. 2344–2357; Öncel, 2023).

9. Sonuç

Bu çalışma, Türk dış politikasının Osmanlı Devleti'nin son döneminden günümüze süreklilik ve değişim ekseninde nasıl evrildiği, bu dönüşümün tarihsel, jeopolitik ve teorik dinamikler bağlamında nasıl anlamlandırılabilirliği temel araştırma hedefiyle hazırlanmıştır. Çalışmada ulaşılan temel bulgu, Türk dış politikasının ideolojik sabitelerden ziyade, pragmatik ve çok boyutlu stratejik yaklaşımlar üzerinden şekillendiğidir. Bu yaklaşım hem tarihsel koşulların hem de uluslararası sistemdeki dönüşümlerin etkisiyle zaman içerisinde yeniden biçimlenmiştir. Elde edilen bulgular, dış politikanın yalnızca güvenlik merkezli olmadığını, aynı zamanda ekonomik iş birliği, kültürel diplomasi, enerji stratejileri ve yumuşak güç araçlarıyla da beslendiğini ortaya koymuştur. Bu durum, çalışmanın merkezine yerleştirilen realizm, liberalizm ve jeopolitik teorileri ile doğrudan ilişkilidir. Realist teorinin öngördüğü gibi, ulusal güvenlik ve çıkar maksimizasyonu Türkiye'nin NATO üyeliği, Soğuk Savaş stratejileri ve bölgesel müdahalelerinde belirleyici olmuştur. Öte yandan liberal kuramın vurguladığı ekonomik karşılıklı bağımlılık ve kurumsal iş birliği, Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde ve bölgesel kalkınma projelerinde kendini göstermiştir. Jeopolitik perspektif ise Türkiye'nin coğrafi konumunu dış politikada bir avantaj olarak nasıl kullandığını analiz etmede önemli bir açıklayıcı araç sunmuştur.

Araştırmanın bu teorik çerçeve ile uyumu, kuramların kavramsal araçlarının Türkiye'nin dış politika pratiklerini anlamada işlevsel olduğunu göstermiştir. Örneğin “güvenlik kompleksi”, “bölgesel güç”, “yumuşak güç”, “karşılıklı bağımlılık” gibi kavramlar, hem Türkiye'nin dış politikadaki hamlelerini açıklamakta hem de mevcut teorilere Türkiye örneği üzerinden yeni yorumlar geliştirilmesine katkı sunmaktadır. Böylece teorik çerçeve hem doğrulanmakta hem de yeni boyutlar kazanarak genişlemektedir.

Mevcut çalışma, tarihsel ve teorik açıdan kapsamlı bir analiz sunmakla birlikte, gelecekteki araştırmalar açısından çeşitli alanlarda derinleştirme yapılmasına imkân tanımaktadır. Öncelikle, dış politikanın karar alma

mekanizmaları üzerinde liderlerin etkisi daha ayrıntılı biçimde ele alınabilir. Özellikle Recep Tayyip Erdoğan dönemi ve Ahmet Davutoğlu'nun "stratejik derinlik" paradigması çerçevesinde, dış politika karar süreçlerinin ideolojik yapı ile nasıl iç içe geçtiğini ortaya koyan mikro düzeyli çalışmalar, literatüre önemli katkılar sağlayabilir. Ayrıca, yumuşak güç ve kamu diplomasisi araçlarının etkinliği konusu ki bu anlamda TİKA, Yunus Emre Enstitüsü ve TRT World gibi kurumlar üzerinden sahada yürütülen faaliyetlerin ampirik verilerle desteklenerek değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bu kurumların farklı bölgelerdeki etki düzeylerinin karşılaştırmalı olarak analiz edilmesi, dış politikanın kültürel ve toplumsal yönlerinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Enerji diplomasisi ile dış politika-ekonomi ilişkisi arasında kurulan bağ da önemli bir araştırma alanıdır. TANAP, BTC ve Türk Akım gibi büyük enerji projeleri üzerinden Türkiye'nin dış politika kararlarının ekonomik stratejilerle nasıl örtüştüğü incelenebilir. Bu tür projeler bağlamında enerji güvenliği, uluslararası iş birlikleri ve jeopolitik dengeler arasındaki ilişki, daha derinlemesine analiz edilmelidir. Bunların yanı sıra, kimlik kuramlarıyla dış politika analizi de genişletilmesi gereken bir alandır. Sosyal yapısalcı ve eleştirel teorilerin sunduğu kimlik temelli analiz çerçevesi, Türkiye'nin farklı dönemlerde benimsediği dış politika söylemlerinin, söylem analizi yöntemiyle incelenmesine olanak sunmaktadır. Bu analizler, dış politikanın yalnızca çıkarlar üzerinden değil, aynı zamanda kimlik ve değerler üzerinden de nasıl şekillendiğini ortaya koyabilir.

Çıkar Çatışması ve Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmişlerdir. Katkı oranı dağılımı şu şekildedir: Birinci yazar, %100 oranında katkı sağlamıştır.

Kaynakça

- Ahmad, F. (1984). *İttihat ve Terakki, 1908–1914* (N. Yavuz, Çev.). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akpınar, E. (2005). Bakü Tiflis Ceyhan (BTC) ham petrol boru hattı ve Türkiye jeopolitiğine etkileri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 229-248.
- Altunışık, M. B., & Martin, L. G. (2011). Making sense of Turkish foreign policy in the Middle East under AKP. *Turkish Studies*, 12(4), 569-587.
- Aras, B., & Karakaya Polat, R. (2007). Turkey and the Middle East: frontiers of the new geographic imagination. *Australian Journal of International Affairs*, 61(4), 471-488.
- Aras, B. (2004). *Küresel Dönüşüm, Radikal Yaklaşımlar*. İstanbul, Q-Matris.
- Arı, T. (2018). *Uluslararası ilişkiler kuramları 1*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2022). *Türk dış politikası tarihi*. İstanbul: Kronik Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2004). *20.yüzyıl siyasi tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Aslanlı, A. (2012). Karabağ sorunu ve Azerbaycan–Türkiye–Ermenistan ilişkileri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 1(1), 175-196.
- Aydın, M. (2019). Between Euphoria and Realpolitik: Turkish Policy toward Central Asia and the Caucasus 1. In *Turkey's Foreign Policy in the 21st Century* (pp. 139-160). Routledge.

- Bağcı, H., & Şahin, M. (2009). Doğu-Batı arasında Demokrat Parti dış politikası. *Demokrasi Platformu*, 5(17), 187-202.
- Baylis, J. Smith, S., & Owens, P. (Eds.). (2020). *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations* (8th ed.). Oxford University Press.
- Bechev, D. (2012). Turkey in the Balkans: Taking a broader view. *Insight Turkey*, 14(1), 131-146.
- Benhür, Ç. (2004). Stalin dönemi Türk-Sovyet ilişkileri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 325-337.
- Bolat, M. (2014). I. Meşrutiyet'ten I. Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti dış politikasının genel bir değerlendirmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 16-28.
- Bozkuş, Y. D. (2022). Karabağ Savaşı sonrası Türkiye–Azerbaycan–Ermenistan ilişkileri. *Journal of Balkan and Black Sea Studies*, (8), 127-154.
- Bulut, H. (2018). Atatürk devri Türk-Fransız ilişkileri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (62), 539-548.
- Çaman, M. E. & Akyurt, M. A. (2011). Caucasus and Central Asia in Turkish Foreign policy: The time has come for a new regional policy. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 10(2&3), 45-64.
- Çavuş, T. (2012). Dış politikada yumuşak güç kavramı ve Türkiye'nin yumuşak güç kullanımı. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 23-37.
- Çelik, H. İ. (2023). Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele dönemindeki dış politikasının millî bağımsızlık ilkesi çerçevesinde analizi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (50), 116-132.
- Demirtaş-Coşkun, B. (2010). Kosova'nın bağımsızlığı ve Türk dış politikası (1990-2008). *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 7(27), 51-86.
- Deringil, S. (2014). *Denge oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin dış politikası* (5. basım). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Duran, H. (2015). Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dış politika anlayışı ve ilkeleri. M. Bıyıklı (Ed.), *Türk dış politikası Cumhuriyet Dönemi I* (ss. 35-51). İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.
- Eren, E., & Yantur, P. (2022). Karşılıklı bağımlılık teorisi perspektifinde Türkiye'nin Balkan ülkeleriyle dış ticaret ilişkilerinin ekonomi politik analizi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 443-466.
- Erdağ, R. (2013). Türkiye'nin stratejik kültürü ve dış politikada yansıması. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1), 51-76.
- Efegil, E. (2018). *Dış politika analizi (Ders notları)*. İstanbul: Gündogan Yayınları.
- Fidan, H. (2010). Turkish Foreign Policy Towards Central Asia, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12(1), 109-121. <https://doi.org/10.1080/19448950903507560>
- Göktepe, C., & Seydi, S. (2015). Soğuk savaş başlangıcında Türk dış politikası. *Bilig*, (72), 197-222.
- Gürbüz, K. (2023). Atatürk döneminde Sadabat Paketi çerçevesinde Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile ilişkileri. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 330-349.

- Hale, W. H. (2003). *Türk dış politikası* (P. Demir, Çev.). İstanbul: Mozaik Yayınları.
- İnan, A. (1968). Balkan Antantı (1934). *Belleten*, 32(126), 285-292.
- Karpat, K. H. (2012). *Kısa Türkiye tarihi: 1800–2012*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. H. (2012). *Türk dış politikası tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kakışım, C. (2020). Türkiye'nin bölgesel doğal gaz merkezine dönüşebilme potansiyeli. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8(24), 255-280.
- Kelkitli, F. A. (2017). İki savaş arası dönemde İtalya'ya karşı Balkanlar'da bir dengeleme politikası denemesi: Balkan Antantı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72(2), 423-443.
- Kılınç, R. (2016). İdeoloji ve dış politika: Türkiye'de Kemalist (1930-1939) ve İslamcı (2011-2015) dış politikaların karşılaştırmalı bir analizi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 13(52), 67-88.
- Kodal, T. (2018). Bosna-Hersek'in bağımsızlığını kazanması ve Türkiye (1990-1992). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 34(98), 411-444.
- Kösebalaban, H. (2011). *Turkish foreign policy: Islam, nationalism, and globalization*. Springer.
- Kutlay, M. (2012). "Yeni Türk Dış Politikası'nın Ekonomi Politigi: Eleştirel Bir Yaklaşım. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(35), 101-127.
- Kürkçüoğlu, Ö. (1980). "Dış politika" nedir? Türkiye'deki dünü ve bugünü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 35(01), 309-335.
- Memmedov, A., & Hasanoğlu, M. (2023). Hazar Denizi'nden Akdeniz'e Zengezur Koridoru. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 6(2), 334-344.
- Morgenthau, Hans J. (1970). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Knopf.
- Oğuzlu, T. (2015). Güvenlik kültürü ve Türk dış politikası. *Bilgi*, (72), 223-250.
- Oran, B. (1996). Türk dış politikası: Temel ilkeleri ve soğuk savaş ertesindeki durumu üzerine notlar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 51(01), 353-370.
- Oran, B. (1995). Türkiye'nin Balkan ve Kafkas politikası. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 50(01), 271-278.
- Öncel, R. (2023) Türk dış politikası ve savunma sanayii. *Kriter*, (79), <https://kriterdergi.com/dis-politika/turk-dis-politikasi-ve-savunma-sanayii>
- Özçelik, M. (2010). İkinci Dünya Savaşı'nda Türk dış politikası. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(29), 253-269.
- Özdağ, S. (2025). Türk dış politikasının milli davası Kıbrıs meselesi'nin TBMM'ye yansımaları (1950-1960), *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 925-945.
- Özer, Ç. (2023). Soğuk Savaş sonrası rekabet ve iş birliği çerçevesinde Türkiye–Rusya siyasi ilişkileri. *Akademik Hassasiyetler*, 10(Cumhuriyet Özel Sayısı), 152-171.
- Pınar, L. (2018). Türkiye'nin savunma sanayi alanındaki gelişiminin Türk dış politikasına olan etkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 2344-2357.

- Purtaş, F. (2013). Türk dış politikasının yükselen değeri: Kültürel diplomasi. *Gazi Akademik Bakış*, (13), 1-14.
- Sarınay, Y. (2000). Atatürk'ten günümüze Türk dış politikası hakkında genel bir değerlendirme. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 16(48), 857-886.
- Sarıçoban, G. (2020). İkinci Dünya Savaşı döneminde (1939-1945) Türk dış politikası. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(4), 1755-1777.
- Saylık, M. İ. (2022). Arap Baharı sonrası Türkiye'nin Ortadoğu politikası. *Kadim Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 80-104.
- Sinkaya, B. (2011). Geçmişten günümüze Türkiye'nin Ortadoğu politikası ve Batı etkisi. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 79-100.
- Sönmezoglu, F. (2000). *Uluslararası politika ve dış politika analizi*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Taşkın, M. (2006). *Bağımsızlığından sonra Gürcistan-Türkiye ilişkileri* (Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye).
- Turan, M. (2011). *Siyasi ve hukuki açıdan Millî Mücadele*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Tüfekçi, S. (2012). *Avrasya bölgesinde sürdürülen enerji odaklı güç mücadelesinin ekonomi politiği: Türkiye'nin yeri ve önemi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiye.
- Ulus, Ş. (2008). Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne (Cemiyet-i Akvam) girişi-öncesi ve sonrası. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7(16), 237-258.
- Waltz, Kenneth N. (1979). *Theory of International Politics*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Yetim, F. (2011). Millî Mücadele dönemi Türk dış politikasında ilkesel yaklaşımlar ve uygulama örnekleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 27(79), 71-96.
- Yıldız, M. (2024). Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele stratejisi üzerine genel bir değerlendirme. *Turan Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 16(64), 207-222.
- Yıldız, M. (2023). Sakarya Savaşı'nın Türk dış politikasına yansımaları ve diplomatik gelişmeler. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 370-385.
- Yıldız, M. (2023). *Mondros (Anadolu'nun işgal planı)*. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Yıldız, M. (2024). Turkey's strategic "Development Road" project: Geopolitical impacts and regional opportunities. *Anasay*, (29), 63-73.
- Yurtsever, S. (2022). Misâk-ı Millî çerçevesinde Atatürk dönemi Türk dış politikası. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 215-236.